

RICARD PIÉ NINOT

Arquitecte, catedràtic d'Urbanisme i
Ordenació Territori de la Universitat
Politécnica de Catalunya

LES CIUTATS INVISIBLES

—Senyor, ara ja t'he parlat de totes les ciutats que conec.

—En queda una de la qual no en parles mai.

Marco Polo va inclinar el cap.

—Venècia —va dir el Khan.

En Marco va somriure.

—I de quina altra cosa et pensaves que parlava?

L'emperador no va pestanyejà.

—Tanmateix mai no he sentit que pronunciessis el seu nom.

I en Polo:

—Cada vegada que descriu una ciutat dic alguna cosa de Venècia.

—Quan et pregunto per d'altres ciutats, vull sentir-te parlar d'elles. I de Venècia quan et pregunto per Venècia.

—Per distingir les qualitats de les altres, he de partir a una primera ciutat que queda implícita. Per mi és Venècia.

—Aleshores hauries de començar cada relat dels teus viatges per la partença, descrivint Venècia tal com és, tota sencera, sense ometre res del que en recordis.

L'aigua del llac era una mica encrespada; el reflex de coure de l'antic palau dels Sung s'esmicolava en reverberacions espurnejants com si fossin fulles que suren.

Calvino, Italo. *Les ciutats invisibles*.
Barcelona: Empúries, 1993.

Segurament la resposta que dona Marco Polo al gran Khan no és molt diferent del que es podria dir sobre els plans territorials que s'han desenvolupat en el Programa de planejament territorial (PPT) i el Pla territorial parcial de la regió metropolitana de Barcelona (PTPRMB). Igual que el gran Khan, també ens agradaria que quan preguntem per la regió metropolitana de Barcelona, en aquest cas, no hi hagués tants silencis.

Més enllà de la literatura evocadora d'Italo Calvino, podem dir que el PTPRMB és un planejament que només es farà present quan les ciutats invisibles —els projectes de consolidació i reforçament dels nodes— es facin reals. L'ordenació de la regió metropolitana s'ha fet de fora endins, a partir dels successius planejaments parcials que s'han anat tancant sobre la regió central de Catalunya. Si es volia construir un projecte de ciutats, la «ciutat de ciutats» en paraules d'Oriol Nel·lo, s'havia de començar per donar futur a aquesta xarxa i definir la regió metropolitana com la ròtula central.

El PTGMB és una peça més d'aquell programa (PPT), el seu punt final. Per això cal valorar-lo des de les regles i enunciats del seu discurs. El PPT està organitzat al voltant de dues propostes: un estudi d'escenaris de futur i uns criteris de redacció del planejament. Deixant de banda les previsions fetes en el Pla territorial general de Catalunya de 1995, elaborades sobre la hipòtesi d'un canvi sobtat de les taxes de fecunditat —que no deixa de ser sorprenent—, l'estudi elaborat pel PPT constitueix una anàlisi d'un alt valor propositiu.

Aquest estudi és un intent d'avançar-se als esdeveniments i evitar un desastre urbanístic com el que es va produir a la regió metropolitana entre les dècades dels cinquanta i els setanta. A partir d'unes hipòtesis demogràfiques i unes simulacions més o menys afortunades, conclou que si es vol mantenir uns índexs mínims de creixement econòmic, Catalunya necessita la mà d'obra de la immigració i la construcció de 600.000 habitatges des d'ara fins al 2026. Tanmateix, només la meitat d'aquests habitatges nous es podran edificar a l'Àrea Metropolitana de Barcelona. La tasca del planejament territorial és donar aixopluc a aquesta demanda entre les ciutats amb capacitat d'acollida, que es convertiran en nodes d'un sistema que atragui activitats i residència i ofereixi serveis i equipaments.

Deixant de banda els dubtes que planteja aquesta formulació —no té en compte els parcs de segona residència, el turisme o la capacitat d'absorció dels teixits existents—, el que preocupa és com es defineixen les magnituds de les reserves i com s'incorpora la xarxa de ciutats mitjanes del país a l'ordenació territorial. El més important del PTGC de 1995 fou la consideració de les àrees urbanes funcionals com a unitats de planejament, en contraposició al sistema de comarques. L'estudi d'escenaris de futur dona un pas més i omple de contingut aquesta primera lectura, perquè cedeix a les ciutats nodals un protagonisme que fins ara no havien tingut.

L'èmfasi en les condicions que han de complir aquestes ciutats per poder participar en aquests creixements converteix «implícitament» l'estudi d'escenaris de futur en el pla territorial del país. Aquestes condicions són el desplegament d'un model d'urbanització compacta, complexa i cohesionada; la consideració de la immigració com el motor necessari per mantenir l'activitat i el benestar; la presa en valor de la peça central amb una capacitat limitada de créixer,

i la reivindicació de la necessitat d'un planejament que faci quelcom més que posar bé les coses.

La translació física d'aquestes previsions s'ha fet des dels criteris de planejament que es van definir en el PPT. Una proposta extremadament curiosa amb les competències municipals, que se circumscriu a tres sistemes espacials: espais oberts, assentaments i infraestructures de la mobilitat. Una proposta que redueix les determinacions a aquelles que ocupen espai.

En primer lloc es planteja la necessitat de definir la matriu biofísica com la fórmula per protegir els espais no urbanitzats i el paisatge i moderar el consum de sòl. En segon lloc, es proposa endegar un model de ciutat compacta, complexa i cohesionada, utilitzant el creixement per reforçar l'estructura nodal del territori i ordenar el desenvolupament urbà per afavorir la cohesió social, evitar la segregació i créixer de forma contínua. Quant a la mobilitat, es marca un criteri: la mobilitat és un dret però no una obligació; s'apunten dues reflexions que afecten l'ordenació dels assentaments: per fer més eficient el transport públic i per valorar el caràcter articulador territorial de les vies, i finalment, s'assenyala una preocupació: la necessitat d'integrar en la matriu territorial els espais del transport i la logística.

Si Barcelona està omnipresent en l'estudi dels escenaris de futur, la gran absent en els criteris de redacció dels plans territorials és la regió metropolitana. Una anàlisi detallada de les propostes del PTGMB demostra que aquest és bàsicament el pla de les Ciutats de l'Arc Metropolità –de la corona més immediata de l'Àrea Metropolitana–, de les set ciutats que en els darrers anys han treballat per integrar-se en una xarxa que trenqui el monopoli del centre en favor d'un sistema més obert i cooperatiu.

De fet, els silencis del PTGMB es concentren en l'Àrea Metropolitana de Barcelona, segurament com el final d'una manera de fer que ha estat molt útil per al planejament de l'extensió, però insuficient per a la reutilització de la ciutat existent. El Pla general metropolità de Barcelona (PGM) de 1976 ja patia el mateix mal. Originàriament, aquest pla no tenia una forma comprensiva, sinó unes regles de joc, un sistema de propostes obertes i processuals que havien de construir la seva forma. El PGM va establir uns criteris de valor, d'intensitat d'aprofitament, que amb més o menys encert han servit de base per al desplegament urbanístic d'aquests anys.

El PGM va començar a agafar forma quan l'alcalde Socias va comprar els terrenys industrials abandonats; quan els plans especials de reforma interior (PERI) van donar forma als barris; quan es van repensar i reduir les previsions viàries que havia imposat el MOPU; quan es van aprofitar les oportunitats i es va passar de la idea de centre direccional a node cívic en les àrees de nova centralitat; quan les grans infraestructures es van fer urbanes, o quan els espais no urbanitzats es van convertir en parcs.

El projecte de la ciutat durable –la traducció francesa de la paraula «sostenible», molt més entenedora des del punt de vista urbanístic– és una narració contínua, que fa i refà el projecte des de les oportunitats que troba o inventa; que davant dels discursos dels «aprofitaments especulatius» posa l'èmfasi en la gestió transparent d'unes regles i una lectura transversal de la ciutat.

Potser aquí es troba un dels perquè dels silencis del PTPRMB: els dubtes i les dificultats per establir unes regles noves de gestió que posin en qüestió els «aprofitaments» que va determinar el PGM. La crisi econòmica dels anys setanta i la inestabilitat política de la transició van fer possible que s'aprovés un pla com el PGM, que reduïa un 30% el potencial de sostre del conjunt i feia una distribució més homogènia de les intensitats. Només una crisi continuada o una caiguda en picat del sector immobiliari farien possible o necessari modificar aquelles regles. Segurament, el que ara toca és tornar-les a posar en net i fer més transparent i transversal la gestió de la ciutat.

Si als anys setanta es va poder convertir un pla tecnocràtic com el PGM en la bandera reivindicativa del dret a la ciutat, ara, en democràcia, hauria de ser més fàcil que la construcció de la ciutat fos un projecte col·lectiu basat en unes regles de joc amb les quals tothom s'hi senti convidat. Tanmateix, per tirar això endavant calen altres canvis: que es refredi l'economia del totxo, es descarregui l'urbanisme de les tasques de redistribució i recuperació de les plusvàlues generades amb la modificació de la fiscalitat urbana o que el planejament torni a ser un debat proper a la població. En qualsevol cas, mentre maldem per aquests canvis, siguin benvinguts el Programa de planejament territorial i el Pla de les Ciutats de l'Arc Metropolità, com a base per avançar en l'ordenació futura de la regió metropolitana de Barcelona.